

JERZY STRZELCZYK*

Irena Kwilecka (1925–2022)**

Dnia 11 lipca 2022 r. dobiegło końca życie profesor Ireny Kwileckiej. Życie długie i owocne w sensie naukowym i ludzkim, ale niełatwe i skomplikowane. Urodziła się 20 lutego 1925 r. we wsi Nowolipsk w Ziemi Kaliskiej (gmina Chocz). Rodzicami byli Jan i Joanna (z domu Babiarczyk) Reślińscy. Tak wspominała po wielu latach: „[M]iałam wspaniałych rodziców. [...] Byli to ludzie prości, religijni, pogodni, pracowici, którzy kochali swoje dzieci – a było nas sześcioro – mądrą miłością. Ojciec nasz wyróżniał się we wsi ambicją i inicjatywą. Właściciel 6-hektarowego gospodarstwa, pierwszy w gminie nabył maszynę do młócenia zboża i objeżdżał z nią okolicę, zarabiając na cegłę do budowy nowego domu; w ten sposób stanął pierwszy w Nowolipsku murowany dom mieszkalny, otoczony sadem. Ojciec był posiadaczem pierwszego we wsi radia (na baterię) i abonentem prasy ludowej”. Dzięki światłym, choć niewykształconym rodzicom, po ukończeniu 4-klasowej szkoły w Nowolipsku, mogła kontynuować naukę w miejscowości Kuźnia, a ostatnią 7 klasę ukończyła w szkole w Blizanowie. Po wielu dziesięcioleciach wspominała z wdzięcznością nauczycielkę z Nowolipska Józefę Wilczewską oraz wycieczkę w nagrodę za dobrą naukę po ukończeniu szkoły powszechnej z Kalisza przez Łódź, Warszawę, Białystok, Puszcę Białowieską, Grodno do Wilna.

Otrzymała stypendium na dalszą naukę w gimnazjum, ale wybuch wojny z Niemcami we wrześniu 1939 r. „wyrwał z mojego życia i nauki sześć najlepszych lat”. Wprawdzie ojciec, powołany na front, powrócił z niewoli w listopadzie, ale niebawem rodziców (jak zaznacza we wspomnieniach – jako jedynych we wsi) wywłaszczono z gospodarstwa i wraz z najmłodszym bratem Kazimierzem wywieziono na roboty do Niemiec. Irenę i dwoje jej rodzeństwa przydzielono do pracy u miejscowych Niemców. W 1943 r. dzięki znajomej Niemce przeniosła się do Wrześni, gdzie została zatrudniona jako opiekunka

* Prof. dr hab. Jerzy Strzelczyk (dorotagata@op.pl), członek rzeczywisty PAN, Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

** Przy pisaniu niniejszego biogramu oparłem się przede wszystkim na autobiograficznym posłowniu I. Kwileckiej pt. *Z Nowolipska w świat* do jej wyboru prac *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Poznań 2003, UAM Wydział Teologiczny, *Studia i Materiały* 66), s. 437–450, oraz na artykule Elżbiety Kędelskiej i Arlety Łuczak, *Jubileusz 40-lecia pracy naukowej profesor doktor habilitowanej Ireny Kwileckiej*, „Slavia Occidentalis” 51, 1994, s. 3–10 (na s. 6–10 bibliografia prac Jubilatki za lata 1953–1994). Dziękuję uprzejmie Panu prof. Tadeuszowi Lewaszkiewiczowi za łaskawe dostarczenie mi niezbędnych materiałów.

do dzieci w rodzinie gen. Heinricha Heydricha¹, gdzie była traktowana „z życzliwością, a nawet z szacunkiem”, nie zdecydowała się wszakże, co zrozumiale, na wspólną z nimi ewakuację w styczniu 1945 r.

W kwietniu 1945 r. rozproszona rodzina odnalazła się w Nowolipsku, a ponieważ ich dawne gospodarstwo okazało się całkowicie zdewastowane, trzeba było rodzinną egzystencję budować od podstaw.

Irena Reślińska zabrała się za kontynuowanie nauki, najpierw w Pleszewie, gdzie zdała tzw. małą maturę, w roku 1947 zaś przeniosła się do Poznania, gdzie wiosną 1948 zdała w Liceum im. Dąbrówki maturę i w tym samym roku podjęła studia polonistyczne, później także socjologiczne na Uniwersytecie Poznańskim. Nie obyło się bez różnorodnych trudności, udawało jej się jednak z reguły znajdować poparcie. Za swojego mistrza uznała prof. Stanisława Urbańczyka, z którego inicjatywy podjęła współpracę językową z prof. Stefanem Vrtellem-Wierczyńskim przy przygotowywaniu krytycznej edycji ważnego zabytku staropolskiego *Kazań gnieźnieńskich*, które mimo początkowych oporów władz ukazały się drukiem w 1953 r., a nawet trzy lata później wydawca został uhonorowany nagrodą.

Lata 1952 i 1953 okazały się ważne w biografii Ireny Reślińskiej, która uzyskała stopień magistra w zakresie filologii polskiej oraz absolutorium z socjologii, a pod koniec 1952 r. wyszła za mąż za Andrzeja Kwileckiego (1928–2019) – później wybitnego socjologa², z którym miała dwie córki – Sewerynę i Basię. Wreszcie w styczniu 1953 r. rozpoczęła asystenturę na UP w katedrze kierowanej przez S. Vrtela-Wierczyńskiego. Pracowała w niej do 1964 r., prowadząc różne zajęcia dydaktyczne. Śmierć prof. Vrtela-Wierczyńskiego w 1963 r. pociągnęła za sobą odejście I. Kwileckiej z uniwersytetu z przyczyn politycznych, także z powodu wyjścia za mąż za hrabiego. Okoliczności z tym związane przedstawiła Kwilecka w swojej autobiografii w 2003 r., podobnie jak okoliczności odmówienia przez dziekana Jerzego Ziomka przeprowadzenia na UP obrony doktorskiej, która nastąpiła na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1964 r. na podstawie rozprawy o Apokalipsie św. Jana w przekładzie Tomasza ze Zbrudzewa (ukazała się ona drukiem w 1976 r.). W tymże 1964 r. została zatrudniona w poznańskim oddziale Zakładu Słowianoznawstwa PAN w Warszawie (obecnie: Instytut Sławistyki), w Pracowni Bohemistycznej prowadzonej przez doc. Marię Wojciechowską, a od roku 1968 r. przez nią samą (przemianowaną później na Pracownię Języków Zachodniosłowiańskich IS PAN). Stopień naukowy doktora habilitowanego uzyskała Irena Kwilecka pod koniec 1972 r., a tytuł profesora w 1990 r. Na emeryturę przeszła w 1996 r. nie zrywając więzi

¹ Był bratem Reinharda, wysokiego funkcjonariusza gestapo, zastępcy protektora Czech i Moraw. Heinrich, jak informuje Kwilecka, został rozstrzelany jako uczestnik spisku po nieudanym zamachu na Hitlera w roku 1944, nie udało mi się dotąd znaleźć na to potwierdzenia.

² E. Kędelska i A. Łuczak piszą, że w lutym 1953 r.

z Instytutem, m.in. przez wieloletnie członkostwo w jego Radzie Naukowej. Aczkolwiek ani nie pretendowała, ani nie pełniła ważnych stanowisk i godności naukowych, nie uchylała się od nich, pełniąc na przykład w latach 1974–2002 funkcję przewodniczącej Komisji Sławistycznej Oddziału Poznańskiego PAN i organizując kilka konferencji naukowych (*Etnogeneza i topogeneza Słowian, Etnolingwistyczne i kulturowe związki Słowian z Germanami*) i redagując materiały z nich, a także sekretarza redakcji poznańskiego periodyku „Slavia Occidentalis”, przede wszystkim zaś członkostwo dwóch komisji (Biblijnej i Edytorskiej) przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów.

Występowała z referatami na krajowych i międzynarodowych kongresach sławistycznych, m.in. w Warszawie (1973), Zagrzebiu (1978), Kijowie (1983), Sofii (1988), oraz na międzynarodowym sympozjum biblijnym w Paryżu (1991). Współpracowała z wieloma uczonymi zagranicznymi. W roku 2004 została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Do roku 1994 była autorką lub współautorką czterech książek, 58 artykułów naukowych i recenzji (kilka dalszych znajdowało się w druku). Dużą część dorobku wiązała się z dwoma najważniejszymi odkryciami naukowymi I. Kwileckiej: w roku 1955 odkryła w Bibliotece Seminarium Duchownego w Gnieźnie rękopiśmienną spuściznę wielkopolskiego pisarza i kaznodziei – Tomasza ze Zbrudzewa (* ok. 1500, † 1567), nieznanego dotąd tłumacza Biblii, którego dzieła zachowały się przeważnie w brulionie. Są to: interlinearne tłumaczenie Lisów św. Pawła, łacińsko-polskie opracowania Pięcioksiągu, Pieśni nad Pieśniami, Perykop wielkopostnych) oraz gotowy do druku czystopis Apokalipsy św. Jana (jest to najstarsze polskie tłumaczenie Apokalipsy). Należy tu wymienić następujące monografie: *Perykopy wielkopostne w przekładzie Tomasza Łysego ze Zbrudzewa* (wydanie krytyczne tekstu poprzedzone rozprawą naukową zawierającą wstęp historycznoliteracki i analizę językową tekstu), Wrocław 1967, ss. 155, 4 ilustr.; *Brulion przekładu pierwszych trzech ksiąg Biblii pióra Tomasza ze Zbrudzewa*, Wrocław 1971, ss. 270, 6 ilustr.; *Apokalipsa św. Jana w przekładzie Tomasza ze Zbrudzewa*, Wrocław 1976, ss. 152, 8 ilustr. (praca doktorska sprzed 3 lat); *Brulion przekładu Biblii pióra Tomasza ze Zbrudzewa, cz. II: Księgi Liczb, Powtózonego Prawa, Pieśni nad Pieśniami*, Wrocław 1995, ss. 528. Do dzieła i postaci Tomasza ze Zbrudzewa Kwilecka powracała w wielu mniejszych, ale zawsze cennych pracach.

Drugim odkryciem Ireny Kwileckiej było odnalezienie w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu uważanego za zaginiony łacińsko-polskiego słownika Bartłomieja z Bydgoszczy (ok. 1480–1548) oraz dwóch innych rękopisów tego autora. Słownik ten został krytycznie opracowany i wydany przez kierowany przez Kwilecką zespół poznański w 6 częściach w latach 1999–2019. Wspólnie z Hanną Popowską-Taborską opublikowała w 1977 r. rozprawę *Bartłomiej z Bydgoszczy – leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.* (ss. 93, 20 ilustr.).

Z inicjatywy slawistów i polonistów niemieckich Reinholda Olescha i Hansa Rothego podjęła się Kwilecka współpracy przy reedycji (faksymile oryginału wraz z obszernym naukowym opracowaniem) kalwińskiej Biblii brzeskiej (1563) dla serii Biblia Slavica. Reedycja ukazała się w 2001 r. w wydawnictwie Ferdinand Schöningh w Paderborn.

Nie sposób tu omówić, a nawet wymienić licznych artykułów I. Kwileckiej publikowanych w ciągu kilkudziesięciu lat, a dotyczących najrozmaitszych problemów historii literatury, bibliistyki i językoznawstwa słowiańskiego. Część z nich ukazała się w językach obcych w kraju i za granicą. Znaczna ich część została przedrukowana w wymienionym w przypisie (***) zbiorze prac Ireny Kwileckiej pt. *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*.

Nie ulega wątpliwości, że Irena Kwilecka była najwybitniejszą w Polsce, szeroko znaną poza jej granicami, specjalistką w swojej dziedzinie. Przeżyła męża Andrzeja o trzy lata i pochowana została u jego boku na cmentarzu w Kwilczu.

Irena Kwilecka (1925–2022)

Irena Reślińska (Kwilecka) was the eminent expert in the fields of Polish philology, linguistic and religiosity. Born in environs of Kalisz (in Great Poland), she studied Polish philology and sociology in Poznań in the years 1948–1952, and first was appointed as assistant at the University until 1964, and then in Department of Slavistics (Zakład Słowianoznawstwa) of Polish Academy of Sciences, Institute of Bohemian Studies. Her teachers and mentors were Stanisław Urbańczyk and Stefan Vrtel-Wierczyński. In 1952 she married Andrzej Kwilecki (1928–2019) – later the famous sociologist. She received her PhD in 1964, habilitation in 1970, the title of professor in 1990, and she retired in 1996. The most important achievements of I. Kwilecka were: the discovery in 1955 of the manuscript inheritance of Polish writer and predicant Thomas of Zbrudzewo (*ca 1500, † 1567), the discovery of Latin-Polish Dictionary of Bartholomew of Bydgoszcz (*ca 1480, † 1548) – both these important sources to linguistic and religious life in Poland on the eve of modern era were the subject of numerous studies of Kwilecka and her team. She died in the middle of 2022.

Key words: Irena Kwilecka, Polish philology, Polish linguistic, Religiosity, Thomas of Zbrudzewo, Batholomew of Bydgoszcz